

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ У СФЕРІ СПОЖИВАННЯ

Представлено визначення, структуру, принципи формування екологічної компетентності, визначено філософські, соціологічні засади дослідження, обґрунтовано провідну роль цінностей, доцільність формування екологічної компетентності школярів у сфері споживання.

Ключові слова: *екологічна компетентність, споживання, культура споживання.*

Definitions, structure, principles of the formation of environmental competence are presented. Philosophical and sociological foundations of the study, substantively leading role of values and appropriateness of the formation of environmental competence of students in the field of consumption are determined.

Key words: *environmental competence, consumption, consumption culture.*

Відповідно до Закону України «Про освіту» (ст.12) екологічна компетентність виступає однією з ключових компетентностей, якою мають оволодіти учні закладів загальної середньої освіти.

У попередніх дослідженнях обґрунтовані сутність і структура, принципи формування та оцінні параметри екологічної компетентності. Так, екологічна компетентність стосовно школярів визначається як набуте цілісне особистісне утворення, що у процесі самореалізації у всіх сферах буття визначає здатність особистості самостійно, оперативно і ефективно мобілізувати знання і досвід задля виокремлення екологічних проблем чи відповідного контексту життєвих ситуацій, прийняття рішень і діяльності на основі пріоритету екологічних цінностей, усвідомленого почуття особистої причетності до екологічних проблем і відповідальності за результати своїх дій і вчинків в інтересах власної екологічної безпеки, практичного поліпшення стану навколишнього середовища та стійкого/збалансованого розвитку.

Авторська структура екологічної компетентності складається з інформативного, емоційно-ціннісного, поведінково-діяльнісного компонентів. При цьому провідна роль належить емоційно-ціннісному і поведінково-діяльнісному компонентам і підпорядковане, „обслуговуюче” значення – когнітивній складовій. Відповідно до специфіки поняття „екологічна

компетентність” вони набувають такого змістового наповнення: емоційно-ціннісний (визнання універсальної цінності природи, позитивна емоційна налаштованість на взаємодію з природою, почуття особистої причетності до екологічних проблем); поведінково-діяльнісний (досвід дотримання правил поведінки у природі та природоохоронної діяльності, готовність до самообмеження та досвід ресурсозбереження); когнітивний компонент (знання причин провідних глобальних, регіональних екологічних проблем, їх проявів на місцевому рівні, можливих наслідків різного рівня – для планети загалом і для власного добробуту та здоров’я; вміння виявляти екологічний контекст ситуацій безпосередньої і опосередкованої взаємодії з природою).

Основними принципами формування екологічної компетентності школярів визначено закон вивищення потреб, розширення кола усвідомлюваних потреб, задоволення яких залежить від стану навколишнього середовища; забезпечення єдності процесів інтеріоризації та екстеріоризації цінностей; діяльнісний підхід з опорою на перетворювальну суспільно значущу діяльність альтруїстично-створювального характеру [5].

Підставами для виокремлення підтеми, присвяченої сфері споживання є вимоги національного екологічного законодавства. Серед стратегічних цілей, на які спрямована Державна екологічна політика України на період до 2030 «Формування в суспільстві екологічних цінностей і засад сталого споживання та виробництва» визначено як Ціль 1. Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва визначено Указом Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019 як одна з цілей сталого розвитку України до 2030 року.

Дослідження ґрунтується на філософських положеннях про: соціальну сутність сучасної екологічної кризи, в основі якої лежить конфлікт між людською потребою у матеріальному добробуті, комфорті і потребою у якісному середовищі існування, та відставання духовної еволюції від темпів науково-технічного прогресу; діяльність людства як провідний фактор перетворення навколишнього середовища, принципи збалансованого розвитку

суспільства; визнання провідної ролі потребнісно-мотиваційної сфери у формуванні екологічної компетентності.

Наразі ці положення варто доповнити даними соціологічних досліджень про специфіку споживання, його сучасні трансформації. В контексті загальної теми дослідження «Аксіологічні засади формування екологічної компетентності школярів» особливу увагу привертають твердження про те, що споживання завжди зумовлене певною системою цінностей, яка існує в культурі; система цінностей задає норми споживання.

Особливостям споживчої поведінки присвячені праці українських дослідників О.Герус, Я.Зоської, С.Куцепал, Н.Лисиці, І.Набруско, К.Настоящої, Ю. Пачковського, Г.Сорокіної, Ю.Сюсель та інших. У спеціальних дослідженнях використовується поняття «споживча/споживацька поведінка», «культура споживання».

Споживча поведінка індивідів чи груп репрезентує серію взаємопов'язаних послідовних дій, спрямованих на придбання, використання товарів і послуг та їхню ліквідацію (або утилізацію). Дослідники послуговуються також поняттям “споживацька поведінка”. Відмінність між цими поняттями обґрунтовують Ю.Пачковський, А.Максименко: “споживацька поведінка” характеризується негативним відтінком; під цим поняттям варто розуміти постійне збільшення обсягу споживання у суспільстві; безрозбірне, нераціональне споживання товарів та послуг, репрезентованих на ринку. Отже, споживацтво – соціальне явище, що характеризується висуванням споживання і споживчих благ як вищих цінностей, які панують над іншими цінностями людського життя [4].

Синдром споживацтва проявляється у всіх сферах соціального життя, в тому числі у екології – зазначають Я.Зоська, Б.Сторчовий. На підставі теоретичних та емпіричних досліджень дослідники доводять, що велика частка українців перебуває під впливом ідеології суспільства споживання, а ринок, маркетинг, ЗМІ та реклама цілеспрямовано інтенсифікують споживацтво. Споживацтво розглядають як соціальну девіацію, що призводить до тотального “зсуву” цінностей. Споживацька поведінка в суспільстві набуває статусу

соціальних практик споживання як стійких сукупностей дій, як форм дозвілля та розваг.

Основні симптоми споживацтва є наслідком реалізації таких цінностей споживання: збільшення багатства, слава та успіх, спрямованість на себе, наслідування моди, постійні нові придбання, прагнення змін і зростання, - зазначають Я.Зоська, Б.Сторчовий. Синдром споживацтва визначається певними ознаками споживчої свідомості, як от: бажання постійно купувати новий одяг і часто змінювати його; прагнення мати речі, які вражають інших людей; намагання отримувати задоволення й поліпшувати настрій за рахунок придбання речей і розуміння наявності зайвих речей, яких шкода позбавитися. Емпірично підтверджено, що споживчі інтенції чималої частини молоді базуються на таких цінностях споживання, як: модні речі; багатство; фізична привабливість; популярність; соціальний статус; особисті досягнення; матеріальна цінність [3].

Досліджуючи емоційне споживання, Ю.Белікова наводить основні емоційні драйвери (за Г. Л. Кьяер). Серед них «Fair Eco Sourcing eco-sensitive consumption» – «ярмарка еко-чуттєвого споживання». Радше, йдеться про «eco-friendly product» – дружній до екології продукт: коли людина замислюється, що вона споживає, чи воно корисне для неї та для екології, чи використовуються генномодифіковані продукти, чи тестовано продукцію на живих істотах, тобто коли споживача цікавить історія походження продукції та найважливіше – наслідки її використання.

Емоційне споживання, різновидом якого є так зване «екологічно дружнє», стосується людей, чий погляд на життя зосереджені скоріше на сенсі, розумінні, ніж на матеріалізмі. Вони є культурними новаторами – такими, що є носіями цінностей наступного покоління, чи то пошук життєвого досвіду чи внутрішнього сенсу [1].

У зв'язку з цим доречно звернутись до поняття «культура споживання», що охоплює уявлення про споживчі цінності і норми, які регулюють споживання, санкції суспільства на порушення чи дотримання споживчих норм, стійкі споживчі практики. Культуру споживання Г.Сорокіна визначає як

комплекс цінностей, ідей, поглядів, традицій та інших символів, за допомогою яких індивіди спілкуються та оцінюють один одного, які виражені в типах та формах організації життя людей, у взаємовідносинах між ними, духовних та матеріальних цінностях з позиції виникнення та задоволення потреб [6].

Цінності також відіграють провідну роль у формуванні екологічної компетентності, їм належить чільне місце у її структурі. Виходячи з цілей психології виховання, І.Бех визначає особистісні цінності як „усвідомлені узагальнені самовартісні смислові утворення особистості”, а враховуючи функцію регуляції поведінки, як „один з властивих особистості шаблонів для оцінки, для усвідомленого чи неусвідомленого „виміру” допустимих у конкретних обставинах зразків соціальних дій” [2, с. 8, 18]. Таке визначення особистісних цінностей пояснює їх значення у структурі екологічної компетентності; у такій ієрархії компонентів вбачається її особливість.

Література

1. Белікова Ю. В. Емоційне споживання: спроба соціологічного аналізу / Ю. В. Белікова // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Соціологія. - 2012. - Т. 177, Вип. 165. - С. 9-12. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdusoc_2012_177_165_4.
2. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Наук.-метод. Посібник. – К.: ІЗМН, 1998. - 204 с.
3. Я. В. Зоська, Б. А. Сторчовий. Споживацтво українців: вільний час та практики його споживання // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики, 2015, вип. 67–68, С.113-122
4. Пачковський Ю. Ф. Споживча поведінка українських домогосподарств : монографія /Ю. Ф. Пачковський, А. О. Максименко. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 292 с.
5. Пустовіт Н.А. Принципи формування екологічної компетентності школярів //Наука і сучасність: Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Том 59. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. – С. 128-135.
6. Сорокіна Г. В. Соціокультурний аналіз споживацької поведінки студентської молоді : автореф. дис. канд. соціол. наук: 22.00.04 “Спеціальні та галузеві соціології” / Г. В. Сорокіна. – Харків, 2009. – 20 с.

Відомості про автора

Пустовіт Наталія Афанасіївна

Кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Старший науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти
Інституту проблем виховання НАПН України

(044) 455-53-38; (067) 286 44 72

natali_eco@ua.fm